

Basic Western Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Biannual Journal, Vol. 14, No. 1, Spring and Summer 2023, 85-118
Doi: 10.30465/os.2023.43884.1884

Heidegger and Foucault: Technology and Disciplinary Technology

Fateme Saki^{*}, Ali Asghar Mosleh^{}**

Abstract

With the advancement of technology in the 19th and early 20th centuries, Heidegger and Foucault discussed the effects of technological progress on human life. The aim of this study is to examine how Heidegger and Foucault confronted technology. By tracing the history of metaphysics, Heidegger reveals disclosure of being in the different epochs of history. Using an ontological approach, he considered technology as a way of disclosure being in modernity, disciplining nature as a source of reserves and producing it as an object through planning, calculation, and order. In the context of analysing of power relations, Foucault considers technology as a disciplinary network of power and knowledge relations that, through the formation of common methods and mechanisms, places humans in a framework and makes them subjects. In this article, we discuss technology from the perspective of the two different foundations of being in Heidegger and of power in Foucault. The concurrence of two thinkers in this discussion leads us to the conclusion that Foucault's account of technology complements and develops Heidegger's discussion in this field.

Keywords: Heidegger, Foucault, Being, power, technology

* Ph.D Candidate in Philosophy, Allameh Tabataba'i University (Corresponding Author),
saki.fateme20@gmail.com

** Professor of the philosophy department of Allameh Tabataba'i University, aamosleh@yahoo.com

Date received: 2023/04/25, Date of acceptance: 2023/07/11

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Heidegger and Foucault, two influential thinkers of the 20th century, addressed the fundamental issues from different perspectives. In recent years, researches has been done on the relationship between Heidegger and Foucault on various topics in contemporary Western philosophy. One of the most important topics that can be the subject of the encounter is the question of "technology". Heidegger's essay *The Question Concerning Technology* (1954) and Foucault's book *Discipline and Punish: The Birth of Prison* (1975) will be the main subject for the encounter and perhaps the interaction of these two thinkers in this article. To understand technology from the perspective of these two thinkers, one must begin with being and power as the basis and background of this encounter.

By examining the history of Being, Heidegger reveals different manifestations of the revelation of being. He claims that technology is a way of the revelation of being in modernity, in which beings are revealed as objects. The basis of Foucault's thinking is also the question of power. He examines the relationship between power and technology and leads us from the analysis of the relationship between technology and power to one of the forms of technology, which he calls disciplinary technology. According to Foucault, technology is a disciplinary network of power and knowledge relations that turns humans into subjects by shaping general practices and mechanisms.

Therefore, Starting from two different bases (being and power), we thus arrive at the common discussion of technology and then at the parallel concepts of Gestell and discipline. By explaining the function of the Gestell, Heidegger shows how modern technology transforms nature and things into objects and standing reserve (Bestand) through a kind of challenging and discipline, revealing the methods of objectifying of things and nature. At the center of Heidegger's philosophy of technology is the idea that modern technology, "enframing" (Gestell), has changed our relationship to the world and to ourselves. He argues that modern technology is not just a tool or an instrument, but a pervasive force that shapes our entire way of being. For Heidegger, technology reveals itself as a mode that reveals or brings forth truth. It frames the world in a certain way and reduces everything to a calculable and manipulable standing reserve. This instrumental understanding of technology obscures its essence and prevents us from experiencing the world in a more authentic and meaningful way. Heidegger is of the opinion that such an understanding of technology leads to an oblivion of being, in which man is separated from his true essence and the deeper meaning of being. He calls for a reflexive attitude towards technology that enables us to establish a more authentic relationship to the world and to our own being.

Foucault's analysis of power and technology focuses on the ways in which power is exercised through disciplinary technologies in modern societies. He explores how power is exercised not only through direct coercion, but also through systems of control and normalization. Foucault introduces the concept of disciplinary power, which operates through various techniques and technologies to regulate individuals and populations. Disciplinary technologies include institutions such as prisons, schools, hospitals and factories, as well as techniques of surveillance, classification and examination. These disciplinary technologies create a network of power relations that shape and control people's bodies, behaviors, and identities. They produce specific forms of knowledge, norms, and subjectivities, exerting power over individuals' lives and shaping their understanding of themselves and society. Foucault argues that disciplinary technologies are deeply intertwined with modern forms of knowledge and social control. They serve to enforce conformity, maintain social order and uphold dominant power structures. In his analysis, power is not only imposed from above, but is distributed throughout society and operates at different levels and through different mechanisms. On the other hand, Foucault tries to pay more attention to how subjects are made by technology than to how objects are made by technology.

Conclusions

After this encounter, the final section sets out the similarities and differences between Heidegger's and Foucault's readings of technology issue, drawing on the opinions of commentators such as Sawicki, Dreyfus, Rayner, Sinnerbrink, and Lagdameo. These similar and different aspects sometimes bring the two thinkers closer and sometimes further apart, resulting from Heidegger's ontological encounter with technology as opposed to Foucault's genealogical encounter with technology.

The presence of similarities, however, encourages the reader to merely trace the possible influence of Heidegger on Foucault's thinking about technology. The presence of differences can be also reduced to considering technology on two levels: ontological (Heidegger) and ontic (Foucault), but as a conclusion, this opinion is strengthened: Foucault's narrative of technology (especially disciplinary technology) is not a copy. The repetition is rather a determined, concrete version and completion of Heidegger's analysis of technology. This shows that although two thinkers have taken different paths (being and power) in the discussion of technology, by taking up the discussion of power and technology, Foucault brings technology into complex, multi-layered relationships. By discussing the disciplinary institutions and techniques of biopolitics, he expands

technology ontological dimension (in Heidegger). In this sense, technology as a way of revealing of being in modernity, which begins with Heidegger, is developed, completed, and strengthened in Foucault along the same path but in a different way (with a concrete and historical approach).

Bibliography

- Ahmadi, Babak (1389). *Heidegger and the History of Being*, Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Behrent, Michael (2013). *Foucault and Technology*, History and Technology: An International Journal, 29:1, 54-104
- Braver, Lee (2009). *Heidegger's Later Writings: A Reader's Guide (Continuum Reader's Guides) was published in (April, 2009)*.
- Deleuze, Gilles (1394). *Foucault*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Dorrestijn, Steven (2011). *Technical Mediation and Subjectivation: Tracing and Extending Foucault's Philosophy of Technology*, Philos. Technol. 25:221-241
- Dreyfus, H and Rabinow, P (1378). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, translated by Hossein Bashiriyeh, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Dreyfus, Hubert L (1996). *Being and power: Heidegger and Foucault*, International Journal of Philosophical Studies 4 (1):1 – 16.
- Foucault, Michel (1378). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran Ney Publishing [In Persian].
- Foucault, Michel (۱۳۸۸). *Nietzsche, Genealogy and History*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Foucault, Michel (1389). *Theater of philosophy: a selection of lectures, short essays, conversations, etc.*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Foucault, Michel (1390). *The History of Sexuality /The Will to know*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Foucault, Michel (1400). *Security, territory, population: lectures at the Collge de France, 1977-78*, translated by Mohammad Javad Seyyedi, Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality*, Vol. 1, New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1980) *Power Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Harvester Press, London.
- Foucault, Michel (1988). *The Return of Morality in Politics, Philosophy, and Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984*, ed. Lawrence D. Kritzman, New York: Routledge, 250.
- Foucault, Michel (2000). *Space, knowledge, power*. In J. D. Fabion (Ed.), Power: Essential works of Foucault 1954-1984. Vol. III (pp. 349-364. London: Penguin

- Habermas, J & John McCumber (1989). *Work and Weltanschauung: The Heidegger controversy from a German perspective*, In *Critical Inquiry*, n. 15, Inverno de.
- Heidegger, Martin (1375). *The Question Concerning Technology*, translated by Mohammad Reza Asadi, Tehran: Andisheh Cultural Institute. [In Persian]
- Heidegger, Martin (1388). *Letter on Humanism*, translated by Abdul Karim Rashidian and others, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Heidegger, Martin (1389). *Being and Time*, translated by Abdul Karim Rashidian, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Heidegger, Martin (1393). *The Question Concerning Technology, in the philosophy of technology*, compiled and translated by Shapour Etemad, Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Heidegger, Martin (2002). *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, Ted Sadler (Translator), London: Continuum.
- Ihde, Don (1393). *Art and technology: Heidegger's phenomenological philosophy about technology*, in the philosophy of technology, compiled and translated by Shapour Etemad, Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Kelly, Michael (1393). *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, translated by Farzan Sojoudi, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Lagdameo, Federico Jose T (2017). *The critique of technology: Heidegger and Foucault*, Philosophical Association of the Philippines, Suri § Volume 6 No. 1: 5-34.
- Miller, Peter (1385). *Domination and power*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: Ney Publishing [In Persian].
- Patton, Paul (2014). *Technology (of Discipline, Governmentality, and Ethics)*, In *The Cambridge Foucault Lexicon*, L. Lawlor & J. Nale (Eds), Cambridge University Press, pp: 503-508.
- Rayner, Timothy (2001). *Biopower and Technology: Foucault and Heidegger's Way of Thinking* *Contretemps* 2 (May 2001): 142-156.
- Rayner, Timothy (2004). *On questioning being: Foucault's Heideggerian turn*, *International Journal of Philosophical Studies*, 12:4, 419-438.
- Rayner, Timothy (2007). *Foucault's Heidegger: Philosophy and Transformative Experience*, Bloomsbury Publishing.
- Sawicki, Jana. (2003). *Heidegger and Foucault: Escaping Technological Nihilism. In Foucault and Heidegger: Critical Encounters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sinnerbrink, Robert. (2005). *From Machenschaft to Biopolitics: A Genealogical Critique of Biopower*, *Critical Horizons* 6, no.1: 239-265.
- Sluga, Hans (2006). *Foucault's Encounter with Heidegger and Nietzsche in The Cambridge Companion to Foucault*, 2nd ed., ed. Gary Gutting, New York: Cambridge University Press, 219.

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و تکنولوژی انضباطی

فاطمه ساکی*

علی اصغر مصلح**

چکیده

با پیشرفت تکنولوژی در قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم، هیدگر و فوکو به تأثیر پیشرفت تکنولوژی بر زندگی بشر پرداختند. هدف پژوهش حاضر بررسی نحوه مواجهه هیدگر و فوکو با تکنولوژی است. هیدگر با پیگیری تاریخ متافیزیک از انکشاف هستی در دوره‌های مختلف تاریخ پرده برمی‌دارد. او با رویکرد هستی‌شناختی، تکنولوژی را شیوه‌ای از انکشاف هستی در عصر مدرن می‌داند که با برنامه‌ریزی، محاسبه و نظم‌دهی طبیعت را همچون منبع ذخایر انضباط می‌بخشد و به مثابه ابژه تولید می‌کند. فوکو نیز در چارچوب تحلیل روابط قدرت، تکنولوژی را شبکه‌ی انضباطی از روابط قدرت و دانش می‌داند که با تشکیل شیوه‌ها و سازوکارهایی عام انسان‌ها را در قالب قرار می‌دهد و به مثابه‌ی سوژه برمی‌سازد. در این مقاله، از منظر دو بنیان متفاوت هستی در هیدگر و قدرت در فوکو به تکنولوژی می‌پردازیم. با هم‌خوانی دو متفکر در این بحث، ما را به این نتیجه می‌رساند که روایت فوکو از تکنولوژی تکمیل‌کننده و توسعه‌دهنده‌ی بحث هیدگر در این زمینه است.

کلیدواژه‌ها: هیدگر، فوکو، هستی، قدرت، تکنولوژی

* دانشجوی دکترای فلسفه دانشگاه علامه طباطبایی (نویسنده مسئول)، saki.fateme20@gmail.com

** استاد گروه فلسفه، دانشگاه علامه طباطبایی، aamosleh@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

هیدگر و فوکو، دو اندیشمند تأثیرگذار قرن بیستم، از دیدگاه‌های مختلف به موضوعات اساسی پرداخته‌اند. در سال‌های اخیر، پژوهش‌های گسترده‌ای در زمینه رابطه هیدگر و فوکو بر سر مضامین گوناگون در فلسفه معاصر غرب انجام شده است. این تحقیقات تلاش دارند تا با تشخیص اشتراک‌ها و تفاوت‌ها، هیدگر و فوکو را مورد بررسی قرار دهند. با این حال، تداوم تحقیقات بیشتری برای درک بهتر شباهت‌ها و تفاوت‌ها در دیدگاه‌های دو اندیشمند لازم است.

فوکو می‌گوید: «هیدگر، برای من همواره فیلسوفی اساسی بوده است... کل پیشرفت فلسفی من تحت تأثیر خواندن آثار هیدگر بوده است» (Foucault, 1988: 250). این نقل قول باعث شده است که برخی از خوانش‌ها با رویکرد تأثیرپذیری فوکو از هیدگر و به تبع آن هیدگری‌کردن (heideggerizing) فوکو پدید آیند. در مقابل، تیموتی راینر معتقد است که باید از تحویل اندیشه فوکو به هیدگر یا هیدگری‌کردن فوکو اجتناب کرد و به جای آن، باید محل مواجهه (confrontation) بین فوکو و هیدگر را نشان داد (Rayner, 2004: 420). هانس اسلوگا نیز معتقد است که برای مطالعه‌ی هیدگر و فوکو، بهتر است این دو متفکر در مسائلی که هر دو به آنها پرداخته‌اند با یکدیگر مواجهه شوند. این رویارویی یا «مواجهه انتقادی» برای توافق از پیش تعیین شده نیست، بلکه مستلزم تشدید اختلافات، مسئله‌آفرینی (problematization) موضوعات مطرح شده و بازجویی از همان تفکری است که این مسائل و پرسش‌ها از آن بیرون آمده‌اند (Lagdameo, 2017:35-38; Sluga, 2006: 219).

پس بحث تأثیرپذیری صرف و یا تقلیل دیدگاه فوکو به هیدگر مطرح نیست. بلکه هدف این مقاله دعوت به هم‌سخنی دو متفکر بر سر موضوعی محدود با اهدافی مشخص است. یکی از مهمترین مسائلی که می‌تواند محل مواجهه باشد، مسئله «تکنولوژی» است. مقاله پرسش از تکنولوژی (۱۹۵۴) اثر هیدگر و کتاب مراقبت و تنبیه: تولد زندان (۱۹۷۵) اثر فوکو محور اصلی برای مواجهه و احیاناً تعامل این دو متفکر در این مقاله خواهد بود.

در تدوین گزارشی از مواجهه هیدگر و فوکو در تکنولوژی، هیدگر به عنوان متفکر تکنولوژی شاخص است و نظرات او الهام‌بخش برای فلسفه‌ی تکنولوژی در عصر کنونی به حساب می‌آید. از سوی دیگر، فوکو هیچگاه به طور مستقل در مورد تکنولوژی صحبت نکرده و به دلیل این غفلت، او را فیلسوف تکنولوژی نمی‌دانند. با این حال، آثار فوکو حاوی بینش‌های مهمی پیرامون مسئله‌ی تکنولوژی است و می‌توان ادعا کرد که تکنولوژی واژه‌ای جدایی‌ناپذیر از اندیشه‌ی اوست.

برای درک تکنولوژی نزد این دو متفکر باید از هستی (Being) و قدرت (Power) به منزله‌ی زیربنا و زمینه‌ی این مواجهه آغاز کرد. راینر در این باره می‌گوید: «تشابهات بین فوکو و هیدگر در مورد قدرت و تکنولوژی مدرن نسبتاً آسان است. سؤال دشوارتر مربوط به ماهیت تقابل فلسفی آنهاست» (Rayner, 2007: 149). از این رو بررسی نسبت تکنولوژی و هستی (در هیدگر) و تکنولوژی و قدرت (در فوکو) درک ما را کامل‌تر می‌کند. هیدگر با مطالعه تاریخ هستی از جلوه‌های گوناگون آشکارگی هستی پرده بر می‌دارد. او ادعا می‌کند تکنولوژی نحوه‌ای از آشکارگی هستی در دوران جدید است که در آن موجودات به منزله‌ی ابژه آشکار می‌شوند.

بن مایه‌ی تفکر فوکو نیز مسئله‌ی قدرت است. او برای تحلیل رابطه بین قدرت و تکنولوژی به شکل‌های معنایی قدرت توجه دارد و تکنولوژی را یک هم‌بسته‌ی معنایی قدرت می‌داند. در واقع تحلیل رابطه بین تکنولوژی و قدرت ما را به سوی یکی از آشکال تکنولوژی یعنی تکنولوژی انضباطی سوق می‌دهد. از نظر فوکو، تکنولوژی یک شبکه انضباطی از روابط قدرت و دانش است و با تشکیل شیوه‌ها و سازوکارهای عام، انسان‌ها را در قالب قرار می‌دهد و به مثابه سوژه برمی‌سازد.

با آغاز از دو بنیان متفاوت (هستی و قدرت) به بحث مشترک تکنولوژی و در پی آن مفاهیم هم‌تراز گشتل و انضباط خواهیم رسید. هیدگر به وسیله‌ی توضیح کارکرد گشتل نشان می‌دهد که چگونه تکنولوژی مدرن از طریق نوعی تعرض و انضباط بخشیدن، طبیعت و اشیاء را به ابژه و منبع تبدیل می‌کند و شیوه‌های ابژه‌ساز (objectification) اشیاء و طبیعت را افشا می‌کند.

در مقابل فوکو می‌کوشد تا تمرکز تفکر را از اینکه چگونه تکنیک ابژه‌ها را می‌سازد به اینکه چگونه سوژه توسط تکنولوژی‌ها یا تکنیک‌های متغیرمان به طور تاریخی برساخته شده‌اند، انتقال دهد و از شیوه‌های سوژه‌ساز (subjectification) پرده بردارد. این مواجهه در بخش پایانی با بیان شباهت‌ها و تفاوت‌هایی که بر بینش هستی‌شناختی هیدگر و مناسبات قدرت فوکو تکیه دارد دنبال می‌شود و در نهایت این رأی را تقویت می‌شود: روایت فوکو از تکنولوژی (و بالاخص تکنولوژی انضباطی) به ارتقاء و تکمیل تحلیل هیدگر از تکنولوژی مدد می‌رساند.

۲. هیدگر: از هستی تا تکنولوژی

معنای هستی و احیای پرسش از آن یگانه دغدغه‌ی بنیادین هیدگر بود. او در دوره متقدم فکری‌اش سعی داشت معنای هستی را از طریق معنای دازاین (Dasein) بازیابی کند اما در دوره‌ی متأخر با تغییر دیدگاه از وجود دازاین به سوی تمرکز بر خودِ هستی پیش رفت. در

رساله پرسش از تکنولوژی، معنای پرسش از هستی (Seinsfrage) به شکل پرسش از تکنولوژی تغییر می‌یابد. در ادامه از ارتباط ماهیت تکنولوژی و فراموشی هستی (Seinsvergessenheit) بحث خواهیم کرد.

به موازات پرسش از هستی، پرسش از تاریخ متافیزیک مطرح می‌شود زیرا به عقیده‌ی هیدگر تاریخ متافیزیک، تاریخ فراموشی هستی و سیر نزولی تفکر از هستی به هستنده بوده است. فهم حقیقت تکنولوژی آنگونه که هیدگر طلب می‌کند نیازمند بررسی تاریخ متافیزیک، از سقراط و افلاطون تا زمان حال است. زیرا تنها با قدم گذاشتن در این مسیر می‌توان غیاب پرسش هستی و به خفا رفتن هستی در تاریخ متافیزیک را درک کرد.

به عقیده‌ی هیدگر، هستی در تلقی یونانیان همان الیا (aletheia) یا حقیقت است. پس تاریخ فراموشی هستی در واقع تاریخ غفلت از حقیقت است. بازگشودن معنای هستی متضمن درک معنای اصیل حقیقت است، اما حقیقت نه در معنای مطابقت با واقع (correspondence) بلکه حقیقت در معنای انکشاف و آشکارگی (unhiddenness). او می‌گوید: «معادل یونانی حقیقت [...] الیا بود، ناپوشیدگی (unconcealment) چیزی که حقیقی است، ناپوشیده است» (Heidegger, 2002:7). واکاوی معنای حقیقت نشان می‌دهد که چگونه هیدگر از الیا به تکنولوژی می‌رسد. هیدگر معتقد است در آغاز تفکر یونانی حقیقت نوعی انکشاف و ناپوشیدگی بود. حقیقت در معنای ناپوشیدگی ذاتاً به پوشیدگی باز می‌گردد. از این رو در هستی و زمان می‌گوید:

آیا این صرف تصادف است که یونانیان برای بیان ذات حقیقت یک اصطلاح سلبی (ناپنهان - ناپوشیده) را به کار می‌بندند؟ آیا اینکه الیا با استفاده از «الف» "α" به صورت سلبی بکار می‌رود نمی‌تواند بیانگر این باشد که آنچه یش و بیش از هر چیز قرارداد همان پوشیدگی است که سپس ناپوشیدگی از آن استنباط می‌شود؟ (هیدگر، ۱۳۸۹: ۲۸۸).

پس مسئله‌ی حقیقت در معنای انکشاف با مسئله‌ی فراموشی هستی به هم مرتبط هستند. فراموشی هستی به معنای دور شدن از آشکارگی هستی یا دور شدن از حقیقت است. بنابراین، دو ویژگی فروبستگی (استتار) و انکشاف (آشکارگی) از هستی لاینفک هستند. هستی گاه آشکار و گاه پنهان می‌شود. در ادوار مختلف انکشاف و استتار هستی به صورت‌های متفاوت ظهور و بروز یافته است، به گونه‌ای که هستی در هر زمانی خود را در قالب هستنده‌ای مستتر می‌سازد. در باور هیدگر متأخر این انکشافات و فروبستگی‌ها یا واپس نشستن‌ها از جانب خود هستی یا رخداد از آن خودکننده (event of appropriation) فرستاده می‌شوند. از این رو می‌گوید: «هستی خودش را می‌دهد و در همان حال امتناع می‌نماید» (هیدگر، ۱۳۸۸: ۳۰۰).

نیازی به بیان جزئیات دقیق درباره تحولات تاریخ هستی از گذشته تا امروز نیست. تنها باید دانست، تاریخ فلسفه غرب از نظر هیدگر در آغاز انکشاف و آشکارگی هستی در فوژیس و لوگوس نزد پیشاسقراطیان بود اما به تدریج به سوی فروبستگی، پس‌نشستن و در نهایت فراموشی هستی پیش رفت و در آخرین منزلگاهش؛ یعنی تکنولوژی در جهان مدرن متوقف شد.

۱.۲ تکنولوژی: آشکارگی هستی در دوران جدید

برای هیدگر هر چیزی در ارتباط با هستی معنا خواهد داشت، تکنولوژی و تکنیک نیز از این قاعده مستثنی نخواهد بود. در مقاله‌ی پرسش/از تکنولوژی، با واکاوی هستی‌شناسانه‌ی در باب تکنولوژی مواجه می‌شویم. این واکاوی هستی‌شناسانه ارتباط بسیار نزدیکی با «پرسش» دارد. در واقع پرسش هیدگر در مورد هستی، شیوه‌ای برای تفکر ایجاد می‌کند. این طرز تفکر نقشی محوری در نقد او از تکنولوژی مدرن دارد چنانچه در نخستین خطوط مقاله می‌گوید: «پرسیدن راهی را می‌گشاید» (هیدگر، ۱۳۹۳: ۴) و از همان ابتدا ماهیت تکنولوژی را به پرسش می‌گیرد. هیدگر در پاسخ به این پرسش که «تکنولوژی چیست» سه تعریف ارائه می‌کند:

هیدگر تعریف رایج و سطحی از تکنولوژی، یعنی تعریف انسان‌مدار (تکنولوژی به مثابه‌ی یک فعالیت انسانی) و ابزاری (تکنولوژی به مثابه‌ی وسیله‌ای صرف برای هدفی) را نه غلط بلکه صرفاً «صحیح» و «غیرحقیقی» می‌داند. زیرا حقیقت تکنولوژی را منکشف نمی‌کند (آیدی، ۱۳۹۳: ۱۰۷). تعریف نخست از تکنولوژی با ابزاروآلات تکنیکی و بکارگیری آنها مساوق است و بر اصل علیت متکی است. زیرا هر جا هدفی دنبال شود و وسیله‌ای به کار رود، هر جا که امر ابزاری حاکم باشد، علیت هم جاری است. همچنین مهمترین ویژگی رویکرد ابزاری، باور به خشی بودن تکنیک است. در این برداشت تکنولوژی کاربردی دوگانه (مثبت و منفی) دارد که وابسته به ذهنیت انسان است. هیدگر می‌گوید: «اگر تکنولوژی را امری خشی تلقی کنیم، به بدترین صورت تسلیم آن خواهیم شد؛ زیرا چنین تصویری از تکنولوژی، که امروزه به خصوص مورد ستایش است، چشم ما را به کلی بر ماهیت تکنولوژی می‌بندد» (هیدگر، ۱۳۹۳: ۵). هیدگر بر آن است که برای درک ماهیت تکنولوژی باید از طریق «امر صحیح» به جستجوی «امر حقیقی» بپردازیم.

هیدگر با ارائه‌ی تعریف دوم، فراتر از ظاهر ابزارگونه‌ی تکنولوژی، به ارائه‌ی تعریفی عمیق‌تر می‌پردازد. این تعریف نشان می‌دهد، چگونه نظر هیدگر درباره‌ی تکنولوژی او را به ساحت حقیقت سوق می‌دهد.

تعریف دوم از تکنولوژی به تخته یونانی مربوط می‌شود، واژه *technik* به معنای «تکنولوژی، مهندسی، فن» است که از کلمه‌ی یونانی *techne* گرفته شده است. *Techne* مربوط به *tiktein* به معنای «به بار آوردن، بار دادن، محصول دادن» است. با توجه به معنای تخته که شامل فعالیت‌ها و مهارت‌های صنعتگر و هنرهای دستی و ذهنی است و با ساختن خلاق (پوئیس / *poesis*) مرتبط است. و برای یونانیان تخته نوعی تولید (یا فراآوردن/*bringing forth*) بود که این نیز نوعی دانش به شمار می‌آمد. می‌توان گفت تعریف دوم به مفهوم هیدگر تکنولوژی به طور تقریبی نزدیک می‌شود و این تعریف نقش واسطه میان تعریف ابزاری و تعریف مد نظر هیدگر را دارد (آیدی، ۱۳۹۳: ۱۰۸).

هیدگر تعریف‌های اول و دوم از تکنولوژی را نمی‌پذیرد؛ زیرا غیرحقیقی و غیرهستی‌شناسانه هستند و به درستی ماهیت تکنولوژی را عیان نمی‌سازند. پس هیدگر تکنولوژی را چه می‌داند؟ او در پاسخی کوتاه می‌گوید: «ماهیت تکنولوژی امری تکنولوژیک نیست، درست همانطور که ماهیت درخت خود یک درخت نیست و نمی‌توان آن را در میان سایر درختان یافت» (هیدگر، ۱۳۹۳: ۴). زیرا تفکر تکنولوژیک هرگز نمی‌تواند به ماهیت تکنولوژی و حدود آن راه یابد. این گفته ما را به تعریف نهایی و مد نظر هیدگر هدایت می‌کند. از آنجا که «حقیقت» و «امر حقیقی» فقط در قلمرو انکشاف رخ می‌دهد. پس «تکنولوژی نوعی انکشاف (آشکارگی) است. اینجاست که با تأمل در حقیقت تکنولوژی وارد ساحت جدیدی بنام الثیا می‌شویم.

هیدگر از مفهوم پوئیس برای رسیدن به انکشاف بهره می‌جوید و به واسطه‌ی آن به ارائه‌ی تعریف جدید از تکنولوژی می‌پردازد. پوئیس یا فراآوردن به دو مفهوم فوزیس (*phusis*) و تخته تقسیم می‌شود. فوزیس یعنی از خودبرآمدن و از این جهت همان پوئیس است زیرا فوزیس یا طبیعت به عنوان یک کل خودبه‌خود به شکوفایی می‌رسد. گاهی پوئیس به ظهور درآمدن به واسطه‌ی انسان است مانند تولید دست‌افزاری یا به ظهور آوردن و به تصویر کشیدن هنری و شعری. این حالت همان تخته است که به هنرمند و صنعتگر مربوط می‌شود. هیدگر معتقد است تخته در معنای اصلی و اولیه‌ی خود صورتی از فراآوردن یا پوئیس به معنای به وجود آوردن چیزی است که به خودی خود موجود نمی‌باشد. به بیان دیگر «هرگونه به راه

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۹۷

آوردن آنچه از عدم حضور درمی‌گذرد و به سوی حضور یافتن پیش می‌رود، نوعی فرآوردن است» (هیدگر، ۱۳۹۳:۱۱). بدین معنا کار تخنه در معنای اصیل خود، کشف حجاب کردن و آشکار ساختن است. «تخنه از امری کشف حجاب می‌کند که خود را فرا نمی‌آورد و هنوز فراروی ما قرار ندارد، چیزی که گاهی چنین و گاهی چنان می‌نماید و گاهی چنین و گاهی چنان می‌شود» (هیدگر، ۱۳۹۳:۱۴) پس فرآوردن چیزی از مستوری به نامستوری خصلت اساسی تخنه یا تکنولوژی است. به همین جهت تخنه با حقیقت در معنای نامستوری و انکشاف گره خورده است.

چنانچه روشن است این تعریف، با آنچه ما در جهان کنونی از تکنولوژی مشاهده می‌کنیم در تضاد است. همان‌گونه که معنای حقیقت از انکشاف و پرده‌گشایی از چهره‌ی هستی، به مطابقت با واقع تغییر یافته است. به تبع این رخداد، تکنیک و تکنولوژی نیز معنای اصیل خود را از دست داده است.

تکنولوژی از آن حیث که طریق کشف و آشکارسازی هستومندهاست با تخنه نسبتی وثیق دارد. تخنه در معنای اولیه (نزد یونانیان) طریق انکشاف چیزها بود اما به تدریج به معنای فن، صنعت، طریق ساختن و رفتار با چیزها درآمد. مسیر این تغییر را با معنای دوگانه‌ی انکشاف از نظر هیدگر دنبال می‌کنیم: «وجه نخست انکشافی که خود را به صورت فرآوردن و ساختن پوئیسس نمایان می‌کند و وجه دیگر، انکشافی که خود را به صورت دعوت به تعرض و درگیری آشکار کرده و خود را به انسان منحصر می‌کند» (هیدگر، ۱۳۷۵: ۶۲). اما انکشاف تکنولوژی از کدام قسم است؟ هیدگر بین تکنولوژی در معنای مدرن با تکنولوژی‌های دستی پیشامدرن تمایز قائل می‌شود. به عقیده‌ی او، تکنولوژی پیشامدرن در حوزه‌ی پوئیسس قرار می‌گیرد (هیدگر، ۱۳۹۳: ۱۵). و در تکنولوژی مدرن وجه دوم انکشاف خود را عیان می‌سازد؛ یعنی انکشاف در معنای دعوت به تعرض (challenging) که هیدگر آن را گشتل می‌نامد.

۲.۲ ماهیت گشتل؛ قالب‌بندی

واژه‌ی گشتل (Ge-stell) در ترجمه‌ی معمول آن به معنای «قالب، ابزار، قفسه، و اسکلت‌بندی» (هیدگر، ۱۳۹۳:۲۲) است که هیدگر آن را برای تکنولوژی در معنای جدید بکار می‌برد. او در شرح معنای گشتل می‌گوید: «ندای معترضی که انسان‌ها را به جمع شدن گرد هم دعوت می‌کند تا خود آشکارکننده را به عنوان منبع ثابت ذخیره نظام بخشند، گشتل (به معنای اسکلت‌بندی، چارچوب یا قالب‌بندی) (enframing) می‌نامیم» (هیدگر، ۱۳۹۳:۱۵). این نقل قول

نشان می‌دهد که در بطن واژه‌ی گشتل عناصری چون «چارچوب بندی»، «تعرض»، «منبع ذخیره» (Bestand)، «انضباط بخشی» وجود دارد که معنای تنگاتنگی با یکدیگر دارند. چارچوب یا قالب‌بندی ذات تکنیک (گشتل) است.

قالب‌بندی به معنی ابزار یا هر دستگاه دیگری نیست. به طریق اولی به معنای مفهوم کلی چنین دستگاه‌هایی هم نیست. ماشین، دستگاه، مسئول اتاق کنترل و مهندس دفتر طرح هم هیچ یک از موارد و مصادیق گشتل نیستند بلکه همه به گشتل تعلق دارند (هیدگر، ۱۳۹۳:۳۴).

همچنین قالب‌بندی، انکشاف و آشکارشدنی است که بر ذات تکنولوژی جدید سیطره دارد و در عین حال خودش امری تکنولوژیکی نیست (هیدگر، ۱۳۹۳:۲۷).

این یعنی گشتل و قالب‌بندی ذات یا ماهیت یک شی نیست بلکه از جنس انکشاف است اما انکشافی که انضباط می‌بخشد و ساخته‌ی آدمی نیست. به همین جهت باید گفت معارضه‌ای است که آدمی را فرا می‌خواند تا امر واقع را به نحو نظام یافته‌ای به عنوان منبع یا ذخیره ثابت ظاهر سازد. بدین معنا تکنولوژی مدرن تمام ساحت هستی (اشیاء، طبیعت، جهان و حتی انسان) را به صورت منبع ذخیره و انرژی انضباط می‌بخشد. به عقیده‌ی هیدگر سیطره تکنولوژی سبب شده که معنای هستی به «منبع بودن» تقلیل یابد. در حالی که یونانیان باستان «بودن» را به معنای فزویس بودن در نظر می‌گرفتند و از نظر مردمان سده‌های میانه هستندگان مخلوقات الهی بودند؛ اما امروزه «بودن» یعنی «منبع بودن» (Braver, 2009:84). به بیان دیگر انسان که پیشتر طبیعت خانه‌ی او بود و در آن می‌زیست، اکنون فراخوانده شده تا طبیعت و تمام اجزایش را به نظم در آورد. «هیدگر مرتب کردن یا نظم بخشیدن به جهان (یعنی انکشاف، تغییر شکل دادن، ذخیره کردن و ...) را واکنش متعارف به ماهیت تکنولوژی می‌نامد» (آیدی، ۱۳۹۳: ۶۲). البته این به نظم درآوردن، سامان بخشیدن نیست بلکه به معنای درافتادن (stellen)، تعرض و سلطه بر طبیعت است.

در واقع تعرض از پیامدهای ذخیره‌سازی یا منبع بودن هستی است. هیدگر می‌گوید:

در گذشته مزرعه‌ای که کشاورز کشت می‌کرد و به نظم در می‌آورد اکنون به گونه‌ی دیگری ظهور می‌کند، چون پیشتر کشت کردن و به نظم در آوردن هنوز به معنای مراقبت و نگهداری بود ... اما اکنون حتی کشت زمین زراعی هم گرفتار مفهوم کاملاً دیگری از به نظم در آوردن شده است: به نظم در آوردن به مفهوم با طبیعت در افتادن. درافتادنی که خود به معنای تعرض به طبیعت است (هیدگر، ۱۳۹۳: ۱۶).

تعرض اینگونه به وقوع می‌پیوندد: انرژی نهفته در طبیعت اکتشاف و حبس می‌شود و حاصل این روند، تغییر شکل می‌یابد و این امر تغییر شکل یافته انبار می‌شود و آنچه انبار شده، از نو توزیع می‌شود و آنچه توزیع شده از مداری به مدار دیگر جریان می‌یابد. اکتشاف و حبس کردن، تغییر شکل دادن، انبار کردن، توزیع کردن و تغییر مدار، همگی انحاء اکتشاف هستند (هایدگر، ۱۳۹۳: ۱۸).

جانا ساویکی صور اکتشاف تکنولوژی مدرن را اینگونه توصیف می‌کند:

تکنولوژی جدید، که هیدگر آن را با تکنولوژی‌های دستی پیشامدرن مقایسه می‌کند (به عنوان مثال، آسیاب بادی، پل چوبی قدیمی) طبیعت را به عنوان «منع همیشگی و لایزال» آشکار و منکشف می‌کند. تکنولوژی مدرن شیوه‌ای از آشکارسازی و اکتشاف است که با طبیعت اینگونه رفتار می‌کند: «انضباط می‌دهد و به نظم در می‌آورد»، «محاسبه می‌کند»، «کشف می‌کند»، «جستجو و تعقیب می‌کند»، «در می‌افتد و تعرض می‌کند»، «به مبارزه‌ی بی‌پایان می‌طلبد»، «کشف می‌کند و می‌فهمد»، «تغییر شکل می‌دهد»، «ذخیره و انبار می‌کند»، «به دام می‌اندازد و حبس می‌کند» (Sawicki, 2003: 35).

هیدگر در پرسش از تکنولوژی علم جدید را ریشه در گسترش گشتل تکنولوژی می‌داند و نه بر عکس (احمدی، ۱۳۸۹: ۳۸۵) در واقع این معکوس‌سازی برخلاف تصور متعارفی که تکنولوژی را فرزند یا وسیله‌ای برای علم می‌داند، معتقد است که در افق گشتل و عناصر کلیدی آن علم جدید پیدا می‌شود و آنچه به عنوان علم جدید می‌شناسیم ذاتش تماماً تکنیکی می‌شود. در پرتو این نگرش طبیعت (برخلاف گذشته) دیگر آن امر خودشکوفایی نیست که اجزایش خود را فرا می‌آوردند بلکه ذات تکنیکی علم است که قدرت دارد تا آن را کشف کرده و ظاهر سازد. در سیر تفکر تکنولوژیک دیگر «شی» در برابر ما نایستاده، بلکه به ابژه‌ای برای شناسایی سوژه بدل شده است. در این نگاه ابژه ساز، همه‌ی چیز «منبعی» می‌شود که از جهت فایده‌مندی، کارایی، در دسترس بودن، بهره‌برداری، قابل مصرف و ذخیره شدن و ... شمارش، محاسبه، طبقه‌بندی می‌شوند و به نظم در می‌آیند. به عنوان مثال:

یک گل روی شاخه، یا در میان گل‌های باغ یک ابژه است. اما گل در صنعت عطرسازی تبدیل به منبع می‌شود. دیگر گلی در خود نیست، بل به شکل تازه‌ای، به صورت یک منبع برای تولید فنی، یا ایجاد بهره‌ای در می‌آید. چیزهایی که بدون سوژه هم در این دنیا وجود داشتند، با سوژه تبدیل به اموری مفید می‌شوند، و مهم‌تر تبدیل به «ذخیره»

می‌شوند. همچون منابعی که مولد انرژی به هدف انجام کارهای بعدی هستند. در گشتل همه چیز را به صورت منبع می‌بینیم، حتی انسان‌ها را (احمدی، ۱۳۸۹: ۳۵۶).

هیدگر می‌گوید:

بزرگترین خطر آن است که تقدیر در قالب گشتل حاکم شود. این خطر خود را از دو نظر بر ما آشکار می‌کند. به مجردی که امر نامستور دیگر حتی به عنوان شیء هم برای بشر نباشد، بلکه منحصراً همچون منبع ثابت تلقی شود و بشر در درون این بی‌شئی چیزی جز ناظم ذخیره‌ی ازلی نباشد، آدمی به لبه‌ی پرتگاهی می‌رسد، یعنی در آستانه‌ی جایی می‌رسد که خود او هم باید فقط به عنوان منبع ثابت تلقی شود (هیدگر، ۱۳۹۳: ۳۱).

این یعنی تکنولوژی از یک جایی به بعد خود انسان را هم به منزله‌ی منبع مصرف می‌کند. پس بحث هیدگر در باب تکنولوژی و گشتل بخشی از دغدغه‌ی کلی‌تر او یعنی تاریخ هستی و پرسش از آن است. تاریخ هستی در واپسین مرحله‌ی خود به تکنولوژی می‌انجامد؛ زیرا اساساً تکنولوژی جدید (گشتل)، نحوه‌ای از «تقدیر» یا «حوالت» (destiny) خود هستی و امری فراانسانی است. در واقع گشتل انسان را به راهی حوالت می‌دهد که واقعیت را تنها به عنوان منبع ذخیره منکشف کند. یعنی تکنولوژی جدید با تبدیل هستی به منبع، نه تنها در پی کشف هستی نیست بلکه به فراموشی و حذف آن دامن می‌زند.

۳. فوکو: قدرت

قدرت بن‌مایه‌ی تفکرات فوکو در دوره‌ی میانی است. با این حال سایر نوشته‌های او از مفهوم قدرت ابداً جدا نیست. یکی از مهمترین اقدامات فوکو بازنگری در مفهوم قدرت است. فوکو قصد داشت به سوی تبارشناسی (genealogy) یا تحلیل‌های قدرت (analytics of power) برود. او با روش تبارشناسی در صدد است از تصور سنتی قدرت دور و نگاهی نو به قدرت و روابط پنهان آن در جوامع مدرن بیافکند. قدرت در معنای سنتی چنانچه اکثر نظریه‌پردازان قدرت بدان معتقد بودند، صرفاً سیاسی، از بالا به پایین، منفی و سرکوبگر، رؤیت‌پذیر و عیان، در تصاحب یک شخص (حاکم یا پادشاه) گروه، طبقه، احزاب و نهادهایی مانند دولت بود. فوکو می‌گوید: «نظریه سیاسی هرگز دست از سر پادشاه برنداشته و از او سیر نمی‌شود» (Foucault, 1980: 121).

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۰۱

برخلاف قدرت در معنای سنتی، قدرت برای فوکو ساختار، نهاد، جوهر یا مفهوم متافیزیکی نیست. اگر قدرت فاقد جوهر و ذات باشد (در چنین حالتی) پرسش «قدرت چیست» اساساً بی‌معناست. بنابراین او به جای پرسش مفهومی قدرت چیست، از چگونگی اعمال قدرت می‌پرسد. اینکه قدرت کجا و چگونه، بین چه کسانی، بین چه نقاطی و برحسب چه روندهایی و با چه تأثیراتی به کار بسته و اعمال می‌شود (فوکو، ۱۴۰۰: ۱۵). در تعریف جدید، قدرت مربوط به تملک یا مالکیت نیست، بلکه قدرت اعمال می‌شود.

قدرت چیزی یا توانایی نیست که شخص داشته باشد، قدرت چیزی نیست که تصاحب شود، به دست آید یا تقسیم شود، چیزی که نگه داشته شود یا از دست بگریزد؛ قدرت از نقاط بی‌شمار و در بازی روابطی نابرابر و متغیر اعمال می‌شود (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۰۹)

به عقیده‌ی فوکو قدرت نامی است که به یک «وضعیت استراتژیکی پیچیده» و «کثرت روابط میان نیروها» در جامعه‌ای معین اطلاق می‌شود (دریفوس و رابینو: ۱۳۷۸: ۲۶) وقتی او از روابط قدرت صحبت می‌کند، بالتبع از اشکال گوناگون قدرت که به صورت تارهایی درهم تنیده نه در حوزه‌ی سیاسی بلکه در سراسر اجتماع منتشر شده‌اند سخن به میان می‌آورد. روابط قدرت به قدری فراگیر است که در همه جا می‌توان ردی از آن را پیدا کرد. چنانچه فوکو می‌گوید: «قدرت در همه جا هست، نه به خاطر اینکه همه چیز را در برمی‌گیرد، بلکه بدین معنا که قدرت از همه جا می‌آید» (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۰۸).

فوکو برای روابط قدرت ویژگی‌هایی نظیر مویرگی، پراکنده، سیال و جاری، محلی و موضعی، منتشر شده، متغیر، نامنسجم، نامرئی و ... بکار می‌برد اما تکمله‌ی همه‌ی اینها ویژگی میکروفیزیک (microphysics) بودن قدرت است. میکروفیزیک یا ریزقدرت اشاره به این دارد که اثرهای قدرت تا دورترین مکان‌ها و ظریف‌ترین روابط انسانی رسوخ می‌کند و همه از خرد تا کلان در مسیر اعمال قدرتنند. اما اینکه قدرت در همه جا و در تمام روابط جاری هست به این معنا نیست که همانند گذشته رؤیت‌پذیر، محسوس و عیان باشد، بلکه قدرت در جهان مدرن عملکرد واقعی خود را پنهان می‌دارد.

علاوه بر مشخصه‌هایی که ذکر شد موارد ذیل نیز قابل اشاره هستند: ۱- روابط قدرت در وضعیتی بیرونی نسبت به دیگر انواع روابط (روابط اقتصادی، روابط دانش و روابط جنسی) نیست، بلکه روابط قدرت درون‌ماندگار آنهاست (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۰۹) ۲- روابط قدرت نیت‌مند و در عین حال غیرسوپرژکتیواند (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۱۰) یعنی روابط قدرت از محاسبه‌ی هدف‌ها

نشان دارد، اما محصول انتخاب یا تصمیم‌گیری نیست (میلر، ۱۳۸۵: ۲۶۹). فوکو اساساً مرجع قدرت اعم از افراد، حاکمان، شاه، گروه‌ها یا نهادهای دولتی و... را نمی‌پذیرد، از این‌رو می‌کوشد از اهمیت سوژه به عنوان مرجع قدرت بکاهد. بنابراین مفاهیمی مانند نیت، رضایت، و برداشت ذهنی سوژه را در مورد اعمال و پذیرش قدرت نادیده می‌گیرد. به بیان دیگر، ما در تصمیماتی که می‌گیریم به ظاهر آزاد هستیم یعنی تصمیمات ما حاصل قصد و نیت ما هستند؛ در حالی که در ساختار قدرتی که فوکو ارائه می‌دهد تمام انتخاب‌ها و تصمیمات ما توسط نیروهای غیرسوژکتیو هدایت می‌شوند. دست بالاتر در اینجا ساختار قدرت است و همه‌ی آنچه ما گمان می‌کنیم از اراده‌ی آزادمان ناشی می‌شود، در ذیل اراده‌ی قدرت معنا می‌یابند. در واقع این اقیانوس غیرسوژکتیو قدرت است که تصمیم سوژه را در جهات خاصی شکل می‌دهد.

۳- قدرت از پایین می‌آید (Power comes from below)؛ یعنی در مبدأ روابط قدرت، تقابلی دوتایی و فراگیر میان حاکمان و اتباع وجود ندارد... بلکه مناسبات متکثر نیرو که در ابزارهای تولید، خانواده‌ها، گروه‌های محدود و نهادها شکل می‌گیرند و بازی می‌کنند، پایه‌اند برای اثرهای گسترده‌ی تقسیم‌بندی‌یی که کل کالبد اجتماعی را در می‌نوردند (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۱۰). برای فوکو اساساً قدرت ابلاغ و دستوری از بالا به پایین نیست. یعنی قدرت صرفاً از کسانی که در بالای ساختار قدرت هستند، ناشی نمی‌شود. او در تقابل با شکل صعودی قدرت، اصطلاح "قدرت از پایین می‌آید" را بکار می‌برد. اما در عین حال همین قدرتی که از بطن جامعه برمی‌خیزد، به گونه‌ای در تار و پود روابط انسانی ریشه دوانیده که، چه بالایی‌ها و چه پایینی‌ها، چه حاکمان و چه زیردستان، همگی در مسیر اعمال قدرت قرار می‌گیرند.

۴- هر جا که قدرت وجود دارد، مقاومت نیز وجود دارد بنابراین مقاومت هرگز در موقعیت بیرونی نسبت به قدرت نیست (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۱۱) ۵- قدرت مفهومی منفی و سرکوبگر نیست بلکه مثبت و تولیدگر است.

فوکو می‌گوید:

اگر قدرت هرگز کاری به جز سرکوب نکرده بود، اگر به جز گفتنِ نه کار دیگری انجام نمی‌داد، آیا واقعاً انتظار داشتید کسی را به اطاعت وا دارد؟ آن چه قدرت را خوب جلوه می‌دهد، آن چه قدرت را پذیرفتنی می‌سازد، این واقعیت است که قدرت صرفاً در نقشِ نیرویی که نه می‌گوید بر ما اعمال نمی‌شود، بلکه چیزها را به حرکت در می‌آورد و تولید می‌کند، برانگیزنده‌ی لذت می‌شود، دانش را شکل می‌دهد و گفتمان تولید می‌کند. قدرت را

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۰۳

باید شبکه‌ی مولدی در نظر گرفت که در کل بدنه‌ی اجتماعی گسترش یافته است» (کلی، ۱۳۹۳: ۸۲).

از نظر فوکو، قدرت مولد است. اما چه چیزی تولید می‌کند؟ قدرت اشکال جدید دانش (شامل حوزه‌ها و رشته‌های مختلف)، گفتمان‌ها، هویت‌ها، سوژه‌ها، بدن‌ها، ابژه‌ها، تعاملات اجتماعی، نقش‌ها، موقعیت‌ها، مسئولیت‌ها و... را تولید می‌کند. بنابراین می‌توان گفت تقریباً چیزی وجود ندارد که خارج از حیطه‌ی وسیع تولیدگری قدرت باشد. فوکو علاوه بر تعریف قدرت مدرن و بیان مشخصه‌های آن، مسیر تحول قدرت را نشان می‌دهد.

در این تحول قدرت از شکل حاکمیت، دولت، و سرکوب (در سده‌های هفدهم و هجدهم) به شکل زیست‌قدرت (Bio-power) (با هدف تأمین رفاه و سلامت فرد و جمع) در آمد و در سده نوزدهم به شکل آناتومی سیاسی بدن (Anatomo-politics) (با تأکید بر به کارگیری تکنولوژی انضباطی) ظاهر شد (دریغوس و رابینو، ۱۳۷۸: ۳۰).

با این همه فوکو در سخنرانی سوژه و قدرت می‌گوید: «هدف کار من تحلیل پدیده‌های قدرت یا ساختن بنیان‌هایی برای چنین تحلیلی نبود. بلکه من در پی تولید تاریخی از شیوه‌هایی متفاوت از سوژه شدن انسان در فرهنگ‌مان بودم» (فوکو، ۱۳۸۹: ۴۰۷). یکی از مهمترین همبسته‌های قدرت، تکنولوژی است. تکنیک و تکنولوژی مهمترین ابزار و شیوه‌ای است که قدرت در معنای جدیدش برای انقیاد سوژه بکار می‌برد. از این رو اگر در پی تبارشناسی انقیاد انسان مدرن باشیم، ناگزیریم "تکنولوژی‌های قدرت" را به طور عام و "تکنولوژی انضباطی" را به طور خاص بازشناسیم.

۱.۳ تکنیک؛ تکنولوژی

کاربرد مکرر واژه‌های تکنیک (technique) و تکنولوژی از سوی فوکو در آثارش نشان می‌دهد که نسبت به مسئله‌ی تکنولوژی غافل نبوده است. هرچند او هرگز مستقیماً به چنین موضوعاتی نمی‌پردازد [اما] تکنولوژی واژه‌ای است که اغلب در نوشته‌هایش ظاهر می‌شود و جزئی از اندیشه او محسوب می‌شود (Behrent, 2013: 55). فوکو طیف گسترده‌ای از معانی تکنیک و تکنولوژی را در طول دوران فعالیتش بکار می‌برد. به نظر می‌رسد او در برخی از موارد واژه‌ی تکنیک و تکنولوژی را به صورت مترادف و به جای یکدیگر به کار برده است. در سخنرانی

جامعه انضباطی در بحران (۱۹۷۸) می‌گوید: «تحقیق من با تکنیک‌های techniques قدرت، با تکنولوژی technology قدرت سروکار دارد» (Behrent, 2013: 59). البته در مواردی هم بین این دو اصطلاح فرق می‌گذارد، هرچند این تمایز چندان قابل تشخیص نیست.

مایکل برنت معتقد است "تکنیک" در آثار اولیه‌ی فوکو ظاهر شد و او تا حدود سال ۱۹۷۴ از "تکنولوژی" استفاده نکرد. به عبارت دیگر، تقریباً زمانی که کارش از تمرکز بر تولید دانش به تحلیل روابط قدرت مدرن تغییر کرد (Behrent, 2013: 59). در تاریخ جنون (۱۹۶۱) بیش از آنکه از تکنولوژی سخن گفته باشد شاهد تأکیدش بر تکنیک هستیم. او در تاریخ جنون بیشتر از تکنیک‌های حبس، تحدید یا کنترل دیوانگان و بیماران روانی صحبت می‌کند. و یا در پیدایش درمانگاه (۱۹۶۳) بر نقش تکنیک‌های عملی در عرصه پزشکی تأکید می‌کند. به طور کلی فوکو در کارهای متقدم خود مانند تاریخ جنون، پیدایش درمانگاه، نظم‌اشیاء (۱۹۶۶) و دیرینه‌شناسی دانش (۱۹۶۹) که بر گزاره‌ها، گفتمان‌ها و نظام‌های دانشی (اپیستم‌ها) و نیز بر روش مطالعاتی دیرینه‌شناسی مبتنی هستند؛ طیفی از معانی تکنیک را به کار می‌گیرد که همگی ذیل گفتمان و کردارهای گفتمانی دسته‌بندی می‌شوند.

بین سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۹، یعنی از زمانی‌که روش تبارشناسی جایگزین دیرینه‌شناسی شد، و مفاهیم عملی، تحلیل روابط قدرت و کردارهای غیرگفتمانی جای مفاهیم نظری و تأکید بر تولید دانش و کردارهای گفتمانی را گرفت؛ تکنولوژی به یک کلمه کلیدی برای او تبدیل شد. ساویکی می‌گوید: «موضوع تکنولوژی برای اولین بار در تاریخ نسبتاً جدید فوکو [۱۹۷۵] در مورد مجازات، در مراقبت و تنبیه ظاهر شد» (Behrent, 2013: 68; Sawicki, 2003: 60). در این شرایط جدید دیگر دانش بر تکنیک مقدم نبود بلکه این نسبت معکوس شده بود و این بار تکنولوژی بود که بر همه چیز حکم می‌راند. دریفوس و رابینو معتقدند فوکوی متأخر در این چرخش از دانش به تکنیک متأثر از نگاه ویژه‌هیدگر به تکنولوژی بوده است (دریفوس و رابینو، ۱۳۷۸: ۲۸۶). سرانجام، بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۸۴، علایق فوکو از تحلیل قدرت به سوی خودسازی تغییر جهت می‌دهد و در پی آن توجه‌اش از «تکنیک‌های قدرت» به سوی «تکنیک‌های خود» معطوف می‌شود. این تغییر در آثاری چون مراقبت از خود و کاربرد لذت منعکس شده است. فوکو در این آثار به طور خاص تکنیک‌ها، شیوه‌ها، راه‌هایی را بررسی می‌کند که افراد به طور فعال برای شکل دادن به خود و تبدیل شدن به سوژه‌های اخلاقی از آنها استفاده می‌کنند. تکنیک‌های خود شامل تمرین‌هایی مانند مراقبه، تأمل در خود، خودسازی و

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۰۵

پرورش برخی فضایل است که افراد به واسطه‌ی آنها می‌توانند در برابر روابط قدرت مقاومت کنند و خود را به مثابه‌ی سوژه‌های اخلاقی برسانند.

فوکو در مصاحبه‌ای با پل رابینو مقصودش از تکنولوژی را چنین توضیح می‌دهد:

(...) چیزی که بیشتر به آن علاقه دارم تمرکز بر چیزی است که یونانیان آن را تخریب می‌نامیدند، یعنی عقل عملی که توسط هدف آگاهانه اداره می‌شود. (...) متوجه شدم که نقطه ضعف کلمه تخریب در نسبت آن با کلمه «تکنولوژی» است که معنای بسیار خاصی دارد. معنای بسیار محدودی به تکنولوژی داده می‌شود: به تکنولوژی سخت، فناوری چوب، آتش، برق فکر می‌کنیم، در حالی که دولت نیز تابعی از تکنولوژی است: حکومت افراد، حکومت ارواح، حکومت خود توسط خود، حکومت خانواده‌ها، حکومت فرزندان و غیره (Dorrestijn, 2011: 222; Foucault 2000:364).

بنابراین فوکو تکنولوژی را به معنای وسیع‌تری استفاده می‌کند که نه صرفاً به ابزارها یا ماشین‌های بتنی، بلکه به مهارت‌ها و روش‌ها یا عقلانیتی اشاره می‌کند که بر اعمال افراد حاکم است (Dorrestijn, 2011: 222). فوکو اغلب تکنولوژی را در پیوند با اصطلاحات دیگری مانند: تکنولوژی سیاسی افراد، تکنیک‌های خود، تکنیک‌های قدرت، تکنولوژی سراسرین، تکنولوژی انضباطی، تکنیک‌های سلطه و ... بکار می‌برد.

فوکو در سمیناری با عنوان تکنیک‌های خود (۱۹۸۲) بافت کلی مطالعاتش را اینگونه توصیف می‌کند:

هدف من از بیش از بیست و پنج سال پیش بدین سو ترسیم خطوط کلی تاریخی است از شیوه‌های متفاوتی که در فرهنگ ما، انسان‌ها دانشی را در مورد خودشان تدوین کردند: اقتصاد، زیست‌شناسی، روان‌پزشکی، پزشکی و جرم‌شناسی. نکته مهم نه باور داشتن ساده‌لوحانه به این دانش، بلکه تحلیل این به اصطلاح علوم به منزله «بازی‌های حقیقت» است که مرتبط‌اند با تکنیک‌های خاصی که انسان‌ها به کار می‌برند تا بفهمند کیستند (فوکو، ۱۳۸۹: ۳۶۷).

همچنین در این سخنرانی یک تقسیم‌بندی چهارگانه و منسجم درباره‌ی انواع تکنولوژی ارائه می‌دهد که نسبت به سایر آثار او مسئله‌ای جدید به نظر می‌رسد:

(۱) تکنیک‌های تولید که به مدد آن‌ها می‌توانیم چیزهایی را تولید، دگرگون و دست‌کاری کنیم؛ (۲) تکنیک‌های نظام‌های نشانه‌ها که به کارگیری نشانه‌ها، معناها، نمادها یا دلالت را امکان‌پذیر می‌کند؛ (۳) تکنیک‌های قدرت که رفتار افراد را تعیین می‌کند، آنان را

تابع اهدافی معین یا تابع سلطه می‌کند، و سوژه را ابژه می‌کند؛ (۴) تکنیک‌های خود که به افراد امکان می‌دهد که به تنهایی یا به کمک دیگران، شماری از عملیات را روی بدن و نفس‌شان، اندیشه‌ها، رفتارها و شیوه‌ی بودنشان انجام دهند و امکان می‌دهد خودشان را تغییر دهند (فوکو، ۱۳۸۹: ۳۶۹-۳۷۰).

او معنای یونانی تخرن را به گونه‌ای تفسیر می‌کند که هر چهار حوزه تلاش بشری (تکنیک‌های تولید، نشانه، قدرت و خود) را به‌عنوان «عقل عملی که توسط یک هدف آگاهانه اداره می‌شود» پوشش می‌دهد (patton, 2014: 504). تکنیک‌های نوع اول و دوم عموماً در مطالعه‌ی علوم و زبان‌شناسی به کار می‌رود و تکنیک‌های نوع سوم و چهارم تکنیک‌های سلطه و تکنیک‌های خود هستند. به عقیده‌ی فوکو این چهار نوع تکنیک با یکدیگر در تعامل هستند و به ندرت جدا از هم عمل می‌کنند. با این حال از میان این چهار قسم، کانون توجه وی بر تکنیک‌های نوع سوم و چهارم است (فوکو، ۱۳۸۹: ۳۶۹-۳۷۰). فوکو در این دو نوع اخیر بیشتر به مطالعه‌ی سازوکار تکنولوژی‌های خاصی می‌پردازد که انسان و جامعه مدرن را در شکل کنونی تحقق بخشیده‌اند.

۲.۳ تکنولوژی انضباطی و انضباط

از مهمترین تکنیک‌های اعمال قدرت در عصر مدرن، تکنولوژی انضباطی (disciplinary technolog) است. فوکو در کتاب *مراقبت و تنبیه* با عنوان فرعی *پیدا/یش زندان*، بیش از آنکه به مسئله‌ی زندان پرداخته باشد، تکنولوژی انضباطی و شرایط آن را بررسی کرده است. فوکو معتقد است تکنیک قدرت انضباطی تنها محدود به زندان نمی‌شود، بلکه در همه جا هست، در بازداشتگاه، پادگان، مدرسه، دیر، بیمارستان، تیمارستان، کارخانه و ... او درباره‌ی انضباط و گسترش اعمال تکنیک انضباطی در نهادها و دستگاه‌های مختلف می‌گوید:

"انضباط" را نمی‌توان با یک نهاد و یک دستگاه این همانی کرد؛ انضباط نوعی قدرت است، شیوه‌ای است برای اعمال قدرت، شامل مجموعه‌ای کامل از ابزارها، تکنیک‌ها، روش‌ها، سطح‌های کاربردی و آماج‌ها؛ انضباط یک "فیزیک" یا "کالبدشناسی" قدرت است، یک تکنولوژی است و ممکن است [اعمال] این انضباط‌ها بر عهده‌ی نهادهایی "تخصصی" (ندامتگاه‌ها یا دارالتأدیبات‌های سده‌ی نوزدهم)، یا بر عهده‌ی نهادهایی باشد که آن را به منزله‌ی ابزار اصلی برای هدفی تعیین شده به کار می‌گیرند (مؤسسه‌های آموزشی، بیمارستان‌ها)، یا بر عهده‌ی نهادهایی از پیش موجود که انضباط را ابزاری برای تقویت با

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۰۷

سازماندهی مجدد سازوکارهای درونی قدرت‌شان می‌یابند (باید روزی نشان داد که مناسبات درونی خانواده، به ویژه در سلول والدین - فرزندان، چگونه از عصر کلاسیک بدین سو "منضبط" شدند، آن‌هم با جذب - قالب‌هایی بیرونی، مدرسه‌ای، نظامی، و سپس پزشکی، روانپزشکی و روانشناختی که خانواده را به مکانی ممتاز برای ظهور پرشش انضباطی بهنجار و نابهنجار بدل کردند)؛ با بر عهده‌ی دستگاه‌هایی که انضباط را به اصل و بنیان عملکرد درونی‌شان بدل کردند (انضباطی کردن دستگاه اداری از دوران ناپلئون به بعد)، و یا سرانجام بر عهده‌ی دستگاه‌های دولتی که کارکرد نه انحصاری اما اصلی‌شان عبارت است از حاکم کردن انضباط در مقیاس یک جامعه (پلیس) (فوکو، ۱۳۷۸: ۲۶۸).

از منظر فوکو،

جوامع مدرن را می‌توان جوامع انضباطی (disciplinary society) تعریف کرد؛ اما نمی‌توان انضباط را با یک نهاد یا دستگاه یکی گرفت؛ دقیقاً از آن روکه انضباط نوعی قدرت و تکنولوژی است که تمام انواع دستگاه‌ها و نهادها را در برمی‌گیرد، تا آنها را به هم وصل کند، امتداد دهد، همسو کند و وا دارد که به شیوه‌ای جدید عمل کنند (دلوز، ۱۳۹۴: ۵۰-۵۱).

پس وقتی فوکو جامعه‌ی انضباطی را ترسیم می‌کند، خواهان آن است که تکنیک و ترفند انضباطی به انقیاد (assujettissement) در آمدن انسان را آشکار سازد.

در این نقطه به هدف فوکو از تبارشناسی یعنی «ایجاد تاریخچه‌ای از شیوه‌های مختلف که در فرهنگ ما، انسان‌ها سوژه می‌شوند» (فوکو، ۱۳۸۸: ۳۴۳) می‌رسیم. مقصود فوکو از سوژه دو چیز است:

سوژه تابع دیگری از طریق کنترل و وابستگی و [دیگری به معنی] سوژه مقید به هویت خویش از طریق آگاهی یا شناخت از خود. در هر دو حالت، این کلمه شکلی از قدرت را القا می‌کند که به انقیاد درمی‌آورد و سوژه‌ی متقاد می‌سازد (فوکو، ۱۳۸۹: ۴۱۴).

این سخن حکایت از قدرتی مولد و سازنده دارد. در اینجا سوژه قدرت را اعمال نمی‌کند، بلکه سوژه محصول سازوکارهای میکروفیزیک قدرت است. تکنولوژی انضباطی شکلی از این قدرت سازنده است که از رهگذر نسبتش با دانش انسان را به سوژه تبدیل می‌کند. بنابراین شیوه‌ها و سازوکارهای انقیاد انسان همان انضباط است.

از نظر فوکو زیست-قدرت از قرن هفده به این سو با دو قطب پیوسته در حال تکوین بود: یکی «بدن-ماشین» یا آناتومی سیاسی بدن بود که از اعمال قدرت بر بدن انسان بحث می‌کند،

یعنی بدن به منزله‌ی ماشینی بود که می‌بایست کارکردهایش را به حداکثر رساند و بیشترین فایده‌مندی را از آن بیرون کشید. دومین قطب، هم «بدن-گونه» یا زیست-سیاست بود که اعمال قدرت بر بدن گونه انسان و مسائلی نظیر تولید مثل، ولادت و مرگ، سطح سلامت، امید به زندگی و طول عمر را بررسی می‌کند.

به عقیده‌ی فوکو بدن انسان پیوسته ابژه‌ی قدرت بوده است. چه در شکل ستی که در شمایل‌عریان و خشن به «سرکوب» بدن پرداخته و چه به صورت آرام، ظریف و نرم، مخفی، نامرئی، مودبانه و حتی خیرخواهانه که در قالب تکنیک‌های انضباطی دانش بدن را «کنترل و اداره» کرده است. وقتی فوکو می‌گوید بدن ابژه‌ی قدرت و انضباط می‌شود، نه کلیت بدن بلکه اجزای خرد بدن را در نظر دارد. «بزرگترین، دقیق‌ترین، کارسازترین و جامع‌ترین نظام کنترل انسان‌ها بر روی خردترین و ریزترین مبانی تأسیس خواهد شد. ایجاد «قدرت خرد» که کار خود را از بدن به عنوان موضوع دخل و تصرف آغاز کند کلید اجرای قدرت انضباطی است» (دریفوس و رابینو، ۱۳۷۸: ۲۶۹).

فوکو در باب تکنولوژی بدن می‌گوید:

بدن انسان در حال ورود به یک ماشین قدرت بود که آن را کاوش می‌کند، می‌شکند و مرتب می‌کند. یک «آناطومی سیاسی» که «مکانیک قدرت» نیز بود، در حال تولد بود، این کالبدشناسی چگونگی تسلط بر بدن دیگران را تبیین می‌کرد نه چنانکه آنچه را که او بخواهد انجام دهند، بلکه بدان گونه که آنچه را که او بخواهد، از طریق تکنیک‌ها، سرعت و کارایی‌هایی که خود او معین می‌کند عمل نمایند، از این رو انضباط، بدن‌هایی فرمانبردار و تمرین کرده، بدن‌هایی «مطیع» و سر به راه می‌سازد. انضباط نیروهای بدن را (در قاموس اقتصاد فایده‌مندی) افزایش می‌دهد و همچنین نیروها را (در قاموس سیاسی اطاعت) کاهش می‌دهد. در یک کلام: انضباط قدرت را از بدن جدا می‌کند (فوکو، ۱۳۷۸: ۱۷۲).

پس، انضباط دو وجه دارد: یک وجه اشاره به بدنی مولد و کارآمد دارد، یعنی انضباط در قاموس اقتصادی فایده‌مندی، نیروهای بدن را افزایش می‌دهد. وجه دیگر، در قاموس سیاسی اطاعت برای دستیابی به بدن‌هایی فرمانبردار و مطیع، همین نیروها را کاهش می‌دهد. بنابراین هدف انضباط تولید بدنی از لحاظ اقتصادی «مفید و بارور» و از لحاظ سیاسی «مطیع و مقید» است؛ بدنی با سرعت و توان کارایی بسیار اما سرسپرده و تسلیم.

همزمانی بدن مفید(اقتصاد) و بدن مطیع(سیاست) همان است که فوکو با زیرکی در اصطلاح *انسان-ماشین* [انسان؛ بدن به منزله‌ی ماشین] جمع می‌کند که به صراحت در اعمال

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۰۹

تکنیک‌های انضباطی بر طبقات کارگر و طبقات فرودست قابل مشاهده است. انضباط مدرن با تکنیک‌هایی نظیر «توزیع»، «طبقه‌بندی»، «ترکیب» و «بهنجارکردن» سعی بر کنترل، نظارت، دستکاری، محاسبه، قالب‌بندی، منضبط و بهنجار کردن نیروی کار ماهر و مطیع برای اهداف سیاسی و اقتصادی مفید می‌کند. به بیان دیگر آنچه تحت عنوان انسان می‌خوانیم نخست به بدن (نه به مثابه‌ی پدیده‌ای فیزیولوژیکی و طبیعی) و پس از آن تا سر حد ابژه، کالایا قطعه‌ای از ماشین قدرت فرو می‌کاهد. این همان توصیف از انسان مدرن است که تحت کنترل و مراقبت پایدار قالب‌بندی، بهنجار و منضبط شده است که به گفته‌ی فوکو مترادف با مرگ اوست.

۴. مواجهه

خوانش هیدگر و فوکو از مسئله‌ی تکنولوژی شباهت‌ها و تفاوت‌های مهمی با هم دارند. در این قسمت به تعدادی از آنها می‌پردازیم:

۱. هیدگر به واسطه‌ی تحلیل عمیق از ذات تکنولوژی به ویژه در مقاله‌ی پرسش/از تکنولوژی، امروزه مهمترین فیلسوف تکنولوژی شناخته می‌شود. در عمده‌ی آثار فوکو طیفی از معانی تکنیک و تکنولوژی وجود داشت که نشان می‌دهد او مانند سلف خود از بحث تکنولوژی غافل نبوده است. هرچند بحث او در باب تکنولوژی در برخی از موارد انسجام لازم را ندارد و یا در آثارش به طور پراکنده مطرح شده اما این مسئله‌ی نباید باعث شود تا چشممان را به روی اهمیتی که فوکو به تکنولوژی داده، ببندیم. همچنین ارائه‌ی تقسیم‌بندی چهارگانه از تکنولوژی‌های قدرت که در نوع خود وجهی کم نظیر است می‌تواند او را در زمره‌ی متفکران تکنولوژی جای دهد.

۲. هیدگر و فوکو با آشکارکردن جنبه‌هایی نو از تکنولوژی، دیدگاه متعارف تکنولوژی را به چالش می‌کشد. هیدگر در چارچوب هستی‌شناختی تعریف ابزاری از تکنولوژی را تعریفی سطحی می‌داند و تکنولوژی را به راهی برای آشکارسازی تعریف می‌کند. فوکو نیز تکنولوژی را شبکه‌ای انضباطی از قدرت و دانش می‌داند که روابط قدرت را بین افراد تعریف می‌کند. همچنین او تکنولوژی‌های انضباطی و تکنیک‌های معطوف به خود را شیوه‌ها، روش‌ها، سازوکارهای اعمال قدرت می‌داند. این توصیفات حکایت از معنای وسیع و غیرابزاری تکنولوژی نزد او دارد.

۳. هیدگر و فوکو در بررسی حقیقت تکنولوژی به تخته یونانی نظر دارند. «هیدگر تفسیری هستی‌شناختی از تکنیک را توسعه می‌دهد و آن را به انکشاف هستی مرتبط می‌کند». فوکو نیز

به صراحت در یکی از مصاحبه‌های خود اذعان دارد که می‌خواهد در بحث تکنیک و تکنولوژی بر آنچه یونانیان تخنه می‌نامند، متمرکز شود. از این‌رو «تکنیک را عقل عملی که توسط یک هدف آگاهانه اداره می‌شود می‌پندارد» (Rayner, 2007: 173؛ Foucault 2000:364).

۴. در هیدگر گشتل و در فوکو مناسبات قدرت خارج از اراده‌ی انسان قلمداد می‌شوند. به عقیده‌ی هیدگر هستی در ادوار مختلف خود را به حالت‌های خاصی آشکار یا پنهان می‌کند و گشتل تکنولوژی نحوه‌ای از تقدیر و حوالت خود هستی در عصر ماست و انسان در آن واقع شده است. فوکو نیز می‌گوید روابط قدرت «عامدانه و فاقد فاعل» و «یکسره آکنده از محاسبه» هستند اما هرگز ناشی از انتخاب یا تصمیم یک سوژه‌ی فردی نیستند. به گفته‌ی دریفوس و رابینو

منطق درونی که در انواع کردارهای انضباطی سیستم‌های تکنولوژیک مدرن وجود دارد (چنین است): فشاری به سوی هدفی استراتژیک وجود دارد، اما کسی وجود ندارد که چنین فشاری وارد کند... البته اراده و محاسبه‌گری دخیل بوده‌اند. با این حال، تاثیرکلی، خارج از چارچوب نیت کنشگران و هرکس دیگری ظاهر می‌شود (دریفوس و رابینو، ۳۱۶-۳۱۴: ۳۷۸).

ساویکی می‌گوید:

هر دو متفکر استقلال (autonomy) خاصی را به تکنولوژی‌های قدرت نسبت می‌دهند. با این حال، شیوه‌ای که هر متفکر استقلال تکنولوژی را درک می‌کند متفاوت است. هیدگر استقلال را به جهان‌بینی تکنولوژیک مرتبط با پایان متافیزیک نسبت می‌دهد و فوکو آن را به دستگاه‌های قدرتی که تکنولوژی در درون آنها نقش بسته است. در نهایت برای فوکو این قدرت و نه تکنولوژی است که به شیوه‌ای مستقل عمل می‌کند (Lagdameo, 2017: 56-57؛ Rayner, 2007: 174؛ Sawicki, 2003: 56-57:49).

۵. هیدگر و فوکو «انضباط» را مهمترین خصیصه‌ی تکنولوژی در عصر مدرن می‌دانند. برای هیدگر تکنولوژی جدید به مثابه‌ی معارضه‌ای است که آدمی را فرا می‌خواند تا به امر واقع یا طبیعت همچون منبع ذخایر انضباط بخشد. پس گشتل انضباط یا خواست به نظم درآوردن است و اکتشاف و حبس کردن، تغییر شکل دادن، توزیع کردن، ذخیره کردن و ... همگی اشکال انکشاف هستند اما این انکشاف هیچگاه امری صرفاً پایان یافته نیست. فوکو نیز انضباط را نوعی «فیزیک»، «کالبدشناسی» یا «تکنولوژی» قدرت می‌نامد و عمده کار تکنولوژی انضباطی را توزیع، طبقه‌بندی، ترکیب و بهنجار کردن، کنترل و نظارت و ... می‌داند و معتقد است

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۱۱

تکنولوژی انضباطی قدرت نظارتی بی‌وقفه و همیشگی ایجاد می‌کند. همچنین هیدگر تعرض به طبیعت، گشتل، قالب‌بندی و خواست به نظم درآوردن را از مصادیق تفکر تکنولوژیک می‌داند. فوکو از عناصری چون سرکوب، انقیاد انسان در قالب سوژه، سلطه، حبس و زندان، و ... در تحلیل تکنولوژی بهره می‌برد. از این رو می‌توان چنین برداشت کرد که گشتل به نحوی زیربنای تکنولوژی انضباطی است.

۶. موضع هیدگر و فوکو در برابر نسبت تکنولوژی و علم یکسان است. به باور هیدگر تکنولوژی به لحاظ هستی‌شناسانه بر علوم جدید متقدم است. در واقع تکنولوژی فرزند و وسیله‌ای برای علم نیست بلکه برخلاف نگاه تاریخ‌محور ماهیت علوم جدید ریشه در ذات تکنولوژی مدرن دارد. فوکو نیز در آثار متقدم‌اش تکنیک را ذیل گفتمان و نظام‌های دانشی (اپیستم‌ها) بررسی می‌کند اما در آثار متأخرش تکنولوژی و کردارهای غیرگفتمانی را بر دانش مقدم می‌کند. به عبارت دیگر قدرت-دانش فوکو یادآور تأکید هیدگر بر تقدم تکنولوژی بر علم است. دریفوس و رایینو معتقدند فوکوی متأخر در این چرخش از دانش به تکنیک متأثر از نگاه ویژه هیدگر به تکنولوژی بوده است (دریفوس و رایینو، ۱۳۷۸: ۲۸۶).

۷. درباره‌ی نسبت گشتل و زیست قدرت به عنوان عناصر اساسی تکنولوژی سه دیدگاه مهم وجود دارد:

هیوبرت دریفوس: چنانچه دیدیم یک متفکر از دریچه‌ی هستی و دیگری با تعریف تازه از قدرت، تکنولوژی را بررسی کردند. پرسش از هستی (در هیدگر متأخر) در واپسین مرحله‌ی خود به پرسش از تکنولوژی ختم شد. زیرا تکنولوژی بخشی از دغدغه‌ی کلی‌تر او یعنی تاریخ هستی و پرسش از آن است. فوکو نیز با کنار زدن معنای سنتی از قدرت و ارائه‌ی تعریفی جدیدی از آن ما را به سوی مهمترین همبسته‌ی معنایی آن یعنی تکنولوژی سوق می‌دهد. دریفوس معتقد است، تصور فوکو از قدرت ساختاری مشابه با تصور هیدگر از هستی دارد. او در مقاله‌ی خود تحت عنوان *درباره نظم/اشیاء: هستی و قدرت در هیدگر و فوکو* (۱۹۸۹) می‌گوید:

هیدگر مدعی بود از زمان یونانیان به این سو، هستی را نادرست فهمیده‌اند و آن را با هستنده اشتباه گرفته‌اند. فوکو نیز معتقد بود از زمان افلاطون به بعد، افراد برداشت نادرستی درباره‌ی قدرت به عنوان امر سلطنتی یعنی امری که از بالا تحمیل می‌شود، داشته‌اند (Dreyfus, 1996: 1).

بر مبنای ساختار موازی بین هستی و قدرت می‌توان در ساختار هیدگری اندیشه فوکو بین زیست قدرت و گشتل به مشابَهت رسید. دریفوس می‌گوید:

همانطور که هیدگر تاریخ هستی را (که در فهم تکنولوژیکی از هستی به اوج خود می‌رسد) برای کمک به فهم و غلبه بر راه رایج مواجهه با اشیاء به مثابه ابژه‌ها و منابع پیشنهاد می‌کند؛ فوکو چندین رژیم قدرت که در زیست قدرت به اوج خود می‌رسد را مورد تحلیل قرار می‌دهد تا به ما کمک کند خود را از فهم خودمان به مثابه سوژه‌های آرزومند و بدن‌های منضبط آزاد کنیم

و یا

تصور فوکو از قدرت حاکی از جنبه‌ی اجتماعی همان چیزی است که هیدگر آن را روشنی‌گاه (clearing) یا گشودگی می‌نامد. هیدگر دل مشغول هماهنگی اعمال روزمره‌ای است که افشای همه‌ی انواع هستومندها را امکان‌پذیر می‌سازد، فوکو به اعمالی می‌پردازد که آنچه را در هر زمان خاص، انجام دادنش برای افراد معقول است، معین می‌کنند (Dreyfus, 1996: 1).

تیموتی راینر: او بین تکنولوژی و زیست قدرت، سه پیوستگی ماهوی، ابزاری و استراتژیک را تشخیص می‌دهد:

الف) پیوستگی ماهوی: تکنولوژی و زیست قدرت، واقعیت را به منزله‌ی «منبع» مورد توجه قرار می‌دهند. در حالی که دیدگاه چارچوب‌بندی تکنولوژیکی واقعیت را در برمی‌گیرد، حکومت‌مندی زیست‌سیاست به حوزه محدودی از منابع واقعیت می‌پردازد: جمعیت ایالتی. ب) پیوستگی ابزاری: در هر دو نقد، فرآیند عینیت‌سازی-کالاسازی واقعیت کاملاً به واسطه‌ی تکنولوژی انجام می‌شود که در بکارگیری مفاهیم، ساختارها، شیوه‌ها و رویه‌های فنی، جدایی‌ناپذیر است و با دیدگاهی جامع از جهان که همه اشکال زندگی را در محدوده‌ای از دستکاری تکنیکی قرار می‌دهد، اداره می‌شود. ج) پیوستگی استراتژیک: تکنولوژی و زیست قدرت، مدیریت کلی زندگی را دنبال می‌کنند. با تقلیل نیروهای طبیعت به مواد خام، هر دو به دنبال نظم بخشیدن به این مواد به منظور (پیاپیاده‌سازی مکانیسم‌هایی برای ایجاد الگوهای منظم علت و معلولی، کنترل و تعادل برای اطمینان از جریان انرژی به سیستم‌های مولد و خودفزاينده، بنابراین برای دستیابی به میزان بالایی از تسلط و کنترل بر دامنه-ابژه) هستند (Rayner, 2001: 150).

راینر اما دیدگاه دریفوس در مورد شباهت هستی و قدرت را وسوسه‌انگیز اما غیر قابل دفاع می‌داند. به عقیده‌ی او قیاس بین هستی و قدرت در بهترین حالت، قیاسی جزئی است. اگر قدرت فوکویی حاکی از جنبه‌ی اجتماعی روشنی‌گاه (clearing) هیدگر باشد، تشبیهی که دریفوس بین هستی و قدرت ترسیم می‌کند ناکام است؛ زیرا مفهوم روشنی‌گاه و گشودگی رویدادی کلی از افشای جهان را توصیف می‌کند و مفهوم قدرت تنها بخشی از رویداد افشای جهان است که مسئول درک اشکال زندگی و تجربه است (Rayner, 2007: 181-182). راینر معتقدند است در پشت نقاط مشترک بین روایت هیدگر و فوکو از قدرت و تکنولوژی مدرن، تقابل اساسی‌تری در پراکسیس (praxis) وجود دارد. در واقع این پیوستگی‌ها و تداوم‌ها زمینه‌های اولیه را برای طرح تقابل زیربنایی فراهم می‌آورند و مشکل دریفوس در این است که نتوانسته سطح فلسفی مواجهه‌ی فوکو با هیدگر را تشخیص دهد. به عقیده‌ی راینر روایت هیدگر و فوکو از تکنولوژی در سطوح هستی‌شناختی مختلف رخ می‌دهند. خوانش هیدگر در افق بنیادی هستی‌شناختی از طریق ساختارشکنی تاریخ متافیزیک آشکار می‌شود. در حالی که روایت فوکو در سطح عملی و سیاسی رخ می‌دهد (Rayner, 2007: 149-153).

رابرت سینربرینک: او برخلاف دیدگاه دریفوس و پیوستگی‌هایی که راینر بدان معتقد بود، بین گشتل و زیست قدرت چند تفاوت مهم را بیان می‌کند:

الف) زیست قدرت به اعمال قدرت تنظیمی بر وجود بیولوژیکی جمعیت اشاره دارد، نه تقلیل فراگیر موجودات به مجموعه‌ای از منابع قابل محاسبه. برای هیدگر، زیست قدرت تنها تجلی هستومندی خاص از وضعیت هستی‌شناختی ژرف‌تر ماشینیسم فراگیر در مدرنیته خواهد بود. ب) زیست قدرت فوکو مفهومی هستی‌شناختی مبتنی بر فراروایت تاریخ هستی نیست. در واقع، فوکو آشکارا هرگونه روایت غایت‌شناختی از پیشرفت تاریخی (از جمله هگلیسم وارونه تاریخ زوال هیدگر در مورد فراموشی هستی) را رد می‌کند و در مقابل تبارشناسی نیچه‌ای از کردارهای اجتماعی ملموس را ارائه می‌کند که برای ویژگی و پیچیدگی روابط قدرت مدرن مناسب‌تر است. ج) مفهوم زیست قدرت با هیچ یک از روایت‌های نیچه‌ای یا هیدگری از نیهیلیسم مدرنیته مرتبط نیست، خواه به عنوان ارزش‌زدایی تفاسیر جهانی تأیید زندگی و یا فراموشی هستی در عصر تکنولوژی مدرن. د) اگرچه فوکو از «تکنولوژی‌های» قدرت صحبت می‌کند، اما به طور قطع در سطحی اونتیک (ontic) از کردارهای اجتماعی ملموس، مجموعه‌ای از بدن‌ها، گفتمان‌ها، نهادها و سیستم‌های هنجارها است. در تحلیل فوکو، تکنولوژی از سطح اونتولوژیک (ontologic) هیدگری افشای جهان به سطح صریحاً اونتیک تکنیک‌های سازمان‌یافته قدرت (که از طریق

رژیم‌های دانش، حقیقت، هنجارگرایی و فرآیندهای سوژه‌سازی به کار می‌رود) تقلیل می‌یابد. این تغییر از اصل اونتولوژیک مربوط به نظم‌دهی تکنولوژیکی زندگی به تحلیل تاریخی خاص مدیریت زیست-اجتماعی جمعیت‌ها، نظریه‌ای بسیار دقیق‌تر از نحوه عملکرد واقعی سیستم‌های قدرت در جوامع مدرن ایجاد می‌کند. از این نظر، مفهوم زیست قدرت فوکو را می‌توان به‌عنوان انتقال با جهت‌گیری تاریخی از مضمون ماشین‌سیستم‌های زندگی به سطح زندگی بیولوژیکی جمعیت‌های انسانی درک کرد (Sinnerbrink, 2005: 247-248)؛ (Lagdameo, 2017: 53).

۸. هیدگر در چارچوب مسائلی از قبیل تاریخ هستی، پرسش از هستی، فراموشی هستی، الیا و ... به تکنولوژی می‌پردازد. درحالی که فوکو در بستر تاریخ واقعی تکنولوژی و بالاخص تکنولوژی انضباطی را پی می‌گیرد. هابرماس می‌گوید تاریخ هستی هیدگر «خود را از رویدادهای سیاسی و تاریخی جدا می‌کند» و خصلت خارق‌العاده و سرنوشت‌گرایانه «تاریخ متافیزیک قاطعانه تلطیف‌شده» را به خود می‌گیرد، که از «انتزاع زمینه‌های زندگی اجتماعی» ساخته شده است. یعنی تاریخ واقعی در پس تاریخ هستی ناپدید شده است (Habermas, 1989: 434).

۹. در بحث تکنولوژی توجه هیدگر معطوف به شیوه‌های ابژه‌ساز و تمرکز فوکو بر شیوه‌های سوژه‌ساز است. دریفوس درباره‌ی این تقابل می‌گوید:

تاریخ هستی چشم‌اندازی در برابر هیدگر می‌گشاید که از آن چشم‌انداز وی در می‌یابد که در عالم جدید ما، چگونه اشیاء به ابژه‌ها مبدل شده‌اند. فوکو تأکید هیدگر بر اشیاء را به تأکید بر خودها (ذوات) و اینکه چگونه سوژه می‌شوند، تبدیل می‌کند (Dreyfus, 1996: 1).

هیدگر می‌گوید به واسطه‌ی انکشاف تعرض‌آمیز گشتل، هستی با تمام ساحتش به منبع ذخیره تبدیل شده است. با اینکه تأکید هیدگر بر منابع غیرانسانی است اما ادامه می‌دهد که انسان در آستانه‌ی جایی می‌رسد که گشتل او را به منزله‌ی منبعی مصرف می‌کند. فوکو با رویکرد تبارشناسانه و تأکید بر منابع انسانی، این گفته‌ی هیدگر را به طور گسترده و ملموس دنبال می‌کند. در واقع وقتی به تکنولوژی و بالاخص تکنولوژی انضباطی می‌پردازد می‌خواهد بداند چگونه انسان توسط تکنولوژی‌ها به طور تاریخی برساخته می‌شوند.

۱۰. رویکرد هیدگر به تکنولوژی کلی و مواجهه‌ی فوکو با آن جزئی است. در فوکو کلی‌سازی (totalization) وجود ندارد، چه در قالب تشخیص واقعیت، و چه در قالب راه‌حلی برای تکنولوژی‌های دریافت قدرت در یک حوزه یا عملکرد اجتماعی خاص. بدیهی است که

این را نمی‌توان از طرف هیدگر گفت که کارش با هستی و زمان شروع شد و درباره فراموشی هستی و اهمیت پرسش هستی به عنوان عناصر نقد او از عصر کنونی هستی، یعنی نیهیلیسم مدرنیته هشدار داد (Lagdameo, 2017: 54). ساویکی می‌گوید: فوکو از نیهیلیسم در امان ماند زیرا درک و تشخیصی از کل تکنولوژی مدرن یا از سمت و سوی کلی آن ارائه نمی‌کند، بلکه بیشتر کردارهای جزئی و خاصی را در درون آن نشان می‌دهد. به طور کلی می‌توان گفت فلسفه تکنولوژی فوکو تماماً جزگراست. او در پی تهیه و در اختیار قرار دادن شرحی کلی از اعمالی که در بردارنده‌ی جوهر تکنولوژی مدرن باشد نیست. بلکه بیشتر در پی ارائه تاریخ‌های خاصی از کردارهای تکنولوژیکی است که در توصیف‌های سنتی از قدرت مدرن نادیده گرفته شده‌اند (Sawicki, 2003: 44-45).

۵. نتیجه‌گیری

وجود مشابهت‌ها خواننده را به ردیابی تأثیر احتمالی هیدگر بر اندیشه فوکو ترغیب می‌کند. به نحوی که به نظر می‌رسد نقد فوکو از تکنولوژی انضباطی با تأسی از دیدگاه هیدگر در باب تکنولوژی مطرح شده و بنابراین فاقد ابتکار لازم است. هرچند وجود مشابهت‌ها این رأی را تقویت می‌کند، اما اگر گفته‌های فوکو را صرفاً تکرار ایده‌های هیدگر بدانیم هیچ حرکت پویا و رو به رشدی در این هم سخنی نخواهیم داشت و در سطح تفکر هیدگر متوقف خواهیم شد.

- وجود تفاوت‌ها در تفاسیر تکنولوژی به یک جمله اساسی قابل تحویل‌اند: بررسی تکنولوژی در دو سطح اونتولوژیک (هیدگر) و اونتیک (فوکو). یا مواجهه هستی‌شناسانه با تکنولوژی در مقابل مواجهه تبارشناسانه با تکنولوژی. این امر نشان می‌دهد که آنها از دو مسیر متمایز (هستی و قدرت) بحث تکنولوژی را دنبال می‌کنند.

- به عقیده بسیاری می‌توان در دو سویه‌ی مشابهت‌ها و تفاوت‌های صرف، رویکرد میانه را تداوم در بستر تمایز دانست. یعنی اگر تبارشناسی تکنولوژی انضباطی فوکو در راستای هستی‌شناسی هیدگر خوانده شود می‌توان ضمن حفظ تمایز روشن بین دیدگاه‌های هر دو متفکر، تحلیل‌های فوکو از تکنولوژی و بحث زیست-قدرت را به منزله‌ی تأییدی تاریخی بر هستی‌شناختی هیدگر فهمید که آن را ارتقاء بخشیده است.

- با هیدگر تکنولوژی از دریچه‌ی تاریخ هستی و با تمرکز بر چیستی تکنولوژی و تبدیل طبیعت به ابژه و منبع بررسی می‌شود. این روند با فوکو در چارچوب تحلیل قدرت و

تاریخ واقعی و با تأکید بر چگونگی تکنولوژی و تبدیل انسان به سوژه و منبع دنبال، تکمیل و گسترش می‌یابد.

به بیان دیگر بحث فوکو در تکنولوژی نه کپی و تکرار بلکه نسخه‌ی متعین، انضمامی شده و تکمیل کار هیدگر است. در واقع حتی اگر فوکو در برخی از مضامین تکنولوژی و امداد هیدگر است، به نحوی که شائبه‌ی تکرار و تقلید را تقویت کند اما او این مضامین را در مسئله‌ی خود وارد می‌کند و در شیوه‌ای متفاوت از هیدگر شکل و صورت می‌بخشد. فوکو با پرداختن به بحث قدرت و تکنولوژی، تکنولوژی با ماهیتی انکشافی و بعد هستی‌شناختی (در هیدگر) را وارد روابط پیچیده، چندوجهی می‌کند و آن را توسعه می‌بخشد. فوکو از تکنولوژی‌هایی مانند سیستم‌های نظارتی، نهادهای انضباطی و تکنیک‌های زیست سیاست صحبت می‌کند که در وجه انضمامی و بستر جامعه بسط می‌یابند و در رویکرد کلی و هستی‌شناسانه هیدگر به حاشیه رانده می‌شوند. تکنولوژی‌هایی که در ساختارها و نهادهای اجتماعی-سیاسی (مانند زندان‌ها، مدارس و بیمارستان‌ها، دیرها و ...) تعبیه می‌شوند تا به شکل دادن و دستکاری روابط اجتماعی، تنظیم و کنترل بدن، رفتار و هویت افراد، اعمال قدرت تنظیمی بر وجود بیولوژیکی جمعیت و ... پردازند. بدین معنا تکنولوژی به مثابه‌ی شیوه‌ای از انکشاف هستی در عصر مدرن که با هیدگر آغاز می‌شود، در فوکو در همان مسیر اما به شیوه‌ای متفاوت (با رویکردی انضمامی و تا حدی انتقادی) توسعه، تکمیل و تقویت می‌شود.

کتاب‌نامه

- احمدی، بابک (۱۳۸۹). هیدگر و تاریخ هستی، تهران: نشر مرکز.
- آیدی، دن (۱۳۹۳). هنر و تکنولوژی. فلسفه‌ی پدیدارشناختی هیدگر در باب تکنولوژی، در فلسفه‌ی تکنولوژی، گردآوری و ترجمه شاپور اعتماد، تهران: نشر مرکز.
- دریفوس، ه و رایینو، پ (۱۳۷۸). میشل فوکو: فراسوی هرمونوتیک و ساختگرایی، ترجمه‌ی حسین بشیریه، تهران: نشر نی.
- دلوز، ژیل (۱۳۹۴). فوکو، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل (۱۳۷۸). مراقبت و تنبیه: تولد زندان، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل (۱۳۸۸). نیچه، تبارشناسی و تاریخ، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، تهران: نشر نی.

هیدگر و فوکو: تکنولوژی و ... (فاطمه ساکی و علی اصغر مصلح) ۱۱۷

فوکو، میشل (۱۳۸۹). *تئاتر فلسفه: گزیده‌ای از درس‌گفتارها، کوتاه‌نوشت‌ها، گفت‌وگوها و...* ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، تهران: نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۰). *اراده به دانستن*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، تهران: نشر نی.

فوکو، میشل (۱۴۰۰). *امنیت، قلمرو، جمعیت*: درس‌گفتارهای کولژ دو فرانس ۱۹۷۷-۱۹۷۸، ترجمه محمد جواد سیدی، تهران: نشر چشمه.

کلی، مایکل (۱۳۹۳). *تقد و قدرت: بازآفرینی مناظره ی فوکو و هابرماس*، ترجمه فرزانه سجودی، تهران: اختران.

میلر، پیتر (۱۳۸۵). *سوژه استیلا و قدرت*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، تهران: نشر نی

هیدگر، مارتین (۱۳۷۵). *پرسشی در باب تکنولوژی*، ترجمه محمدرضا اسدی، تهران: موسسه فرهنگی اندیشه.

هیدگر، مارتین (۱۳۸۸). *نامه در باب انسان‌گرایی*، در متن‌هایی برگزیده از مدرنیسم تا پست‌مدرنیسم، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و دیگران، تهران: نشر نی.

هیدگر، مارتین (۱۳۸۹). *هستی و زمان*، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران: نشر نی.

هیدگر، مارتین (۱۳۹۳). *پرسش از تکنولوژی*، در فلسفه تکنولوژی، گردآوری و ترجمه شاپور اعتماد، تهران: نشر مرکز.

Behrent, Michael (2013). *Foucault and Technology*, History and Technology: An International Journal, 29:1, 54-104

Braver, Lee (2009). *Heidegger's Later Writings: A Reader's Guide (Continuum Reader's Guides) published on (April, 2009)*.

Dorrestijn, Steven (2011). *Technical Mediation and Subjectivation: Tracing and Extending Foucault's Philosophy of Technology*, Philos. Technol. 25:221-241

Dreyfus, Hubert L (1996). *Being and power: Heidegger and Foucault*, International Journal of Philosophical Studies 4 (1):1 – 16.

Foucault, Michel (1980) *Power & Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Harvester Press, London.

Foucault, Michel (2000). *Space, knowledge, power*. In J. D. Fabion (Ed.), *Power: Essential works of Foucault 1954-1984*. Vol. III (pp. 349-364). London: Penguin

Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality*, Vol. 1, New York: Pantheon Books.

Foucault, Michel (1988). *The Return of Morality in Politics, Philosophy, and Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984*, ed. Lawrence D. Kritzman, New York: Routledge, 250.

Habermas, J & John McCumber (1989). *Work and Weltanschauung: The Heidegger controversy from a German perspective*, In Critical Inquiry, n. 15, inverno de.

Heidegger, Martin (2002). *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, Ted Sadler (Translator), London: Continuum.

- Lagdameo, Federico Jose T (2017). *The critique of technology: Heidegger and Foucault*, Philosophical Association of the Philippines, Suri § Volume 6 No. 1: 5-34.
- Patton, Paul (2014). *Technology (of Discipline, Governmentality, and Ethics)*, In *The Cambridge Foucault Lexicon*, L. Lawlor & J. Nale (Eds), Cambridge University Press, pp: 503-508.
- Rayner, Timothy (2004). *On questioning being: Foucault's Heideggerian turn*, *International Journal of Philosophical Studies*, 12:4, 419-438.
- Rayner, Timothy (2007). *Foucault's Heidegger: Philosophy and Transformative Experience*, Bloomsbury Publishing.
- Rayner, Timothy (2001). *Biopower and Technology: Foucault and Heidegger's Way of Thinking* *Contretemps* 2 (May 2001): 142-156.
- Sawicki, Jana. (2003). *Heidegger and Foucault: Escaping Technological Nihilism. In Foucault and Heidegger: Critical Encounters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sinnerbrink, Robert. (2005). *From Machenschaft to Biopolitics: A Genealogical Critique of Biopower*, *Critical Horizons* 6, no.1: 239-265.
- Sluga, Hans (2006). *Foucault's Encounter with Heidegger and Nietzsche in The Cambridge Companion to Foucault*, 2nd ed., ed. Gary Gutting, New York: Cambridge University Press, 219.